

DR. OLÁH JÁNOS

főiskolai tanár

SZTE Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar

Szeged

Mester János az olasz művészetfilozófiáról és esztétikáról

Mester János az olasz művészetfilozófia és esztétika tanulmányozásával hagyományt teremtett a szegedi egyetemen. Tanulmányunkban az e területen végzett munkásságát kívánjuk bemutatni.

1987-ben egy másik szegedi tanár, Kaposi Márton mutatta be a filozófus Croce (90 oldalas tanulmányában). A Croce iránt érdeklődő olvasó figyelmébe ajánlja a cikk szerzője A szabadság hitvallása című Croce-munkát (Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1990.), melyben a marxizmus gondolati rendszerét kritizálja az olasz tudós.

Croce Tiltakozás a fasiszta értelmiségiek kiáltványa ellen című írásában élesen támadta az olasz fasizmust. A nagy olasz tudós 1931-ben Budapesten tartott előadást az irodalomtörténet módszertanáról, sajnos nem tudjuk, hogy Mester János a hallgatóság soraiban ült-e.¹

Mester János professzor egyik kedvenc témája volt a kiemelkedő olasz gondolkodó tevékenysége. Egyik munkájában megállapította, hogy nálunk a Révai Lexikon tévedése alapján terjedt el az a nézet, hogy Croce firenzei egyetemi tanár lett volna. Megállapította, hogy „Croce sem Firenzében, sem egyetemi katedrán nem működött soha.” ...Mégis egész egyénisége és irodalmi munkássága pedagógiai jellegű.” – jegyezze meg Mester.²

Croce (1866–1952) mint miniszter (1920–21) meg akarta reformálni az olasz iskolaügyet, ez azonban csak Gentilenek sikerült. Pedagógiai elveit Mester alapján tudjuk rekonstruálni. Fontosnak tartotta a munkára nevelést (a munka költészetét – poesia del lavoro), mert az életet csak akkor érdemes átélnünk, ha pozitív eredményeket, teljesítményeket mutatunk fel annak a közösségnek a javára, amelyhez tartozunk. Nagy hatást gyakorolt az esztétikai nevelésben az olasz iskolára. Ő érte el, hogy az elemi iskolákban a hittan utáni első tárgyak lettek: az ének, a rajz, a szépírás és a szavalás. A tanítóképzős záróvizsgákon is szerepelt a rajz. A jelölteknek egy mesét vagy költeményt kellett illusztrálniuk. Elérte, hogy a fiúliceumokban két, a lányoknál három évig tanítsanak művésztörténetet.

Az Esztétikai Kislexikon (1972) Gentile esztétikai munkásságát Mester János Giovanni Gentile művészetbölcselete és a mai olasz esztétika irányai című könyve alapján foglalja össze: „Giovanni Gentile (1875–1944): olasz újhegelianus filozófus, fasiszta politikus. Hatott rá Fichte, Bergson és az olasz futurizmus. A történelmet azonosítja a filozófiával, és arra a következtetésre jut, hogy a világegyetem immanens tartalma a gondolatnak, amely elgondolja. Ezzel az egész tér-időbeli világ, vagyis a valóság feloldódik a történelem örök, téren és időn kívüli aktusában, s a szellem szabadsága minden realizmuson vagy intellektualizmuson túl abszolúttá válik.

Ebből következik Gentile szerint a valóságot az eszmében, a tárgyat az alanyban, a sokfélet az egységben, a természetet a szellemben, a tényt az aktusban kell szemlélnünk. A szellemi aktus eszmei és objektív mozzanata, immanens tartalma Isten, aki a fogyasztékos emberi realitás számára a „kellést” képviseli. Az aktus halhatatlan, a halál csupán az élet mozzanata. E vallásos aktivista koncepció jegyében Gentile szakított régi barátjával, a liberális Crocéval. A művészet szerinte nem az átélt érzelmek kifejezése (a lexikon mostantól Mester János gondolatmenetét követi a bevezető után) „mint Croce véli, hanem maga az érzelem, az átélt élet, amely a tantárgyban is önmagát ismeri fel. Ennek megfelelően a művészetfilozófia középpontjában az érzelmek elmélete áll, melynek fő követelménye, hogy a művészetet magasabbrendű etikai életnek vagy szellemi totalitásnak tekintsük. Aktivista vonások jellemzik Gentile elméletét a befogadás értelmezésében is: szerinte a művészeti alkotás átélése csak az újjáteremtés aktusában mehet végbe, amikor is a művet saját nyelvünkre lefordítjuk, s a műfordítói tevékenységhez hasonlóan életre keltjük.”³

A Néptanítók Lapja jelentősnek tartotta Mester munkáját, melyben vállalkozott Gentile bizonyult művészetfilozófiája bemutatására. A kritikus kiemelte, hogy Mester más olasz filozófusok munkásságát is ismertet. Szerinte a magyar közönség főleg a német filozófiát tanulmányozza, azt kénytelen olvasni, mert a filozófiai tanulmányok többsége hazánkban a német filozófusokkal foglalkozik. G. H. néven jegyezte magát a Néptanítók Lapjában Mester könyvének ismertetője. (N. L. 1936/16 615. p.)

Mester János Az új idealizmus alkonya Olaszországban című cikkében bírálta az olasz filozófust, megjegyezte, hogy „... a legkiválóbb tanítványok sorra elhagyják Gentilét”. Mester nemtetszését a következő eszme-futtatás okozhatta. „A nemzet életében semmi sem maradandó, semmi sincsen készen, hanem minden nemzedéknek újra kell alkotnia, újra kell építenie mindent. Az építésben kitűnő eszköz a vallás, de csak kezdetleges fokozaton.” „Gentile a hitoktatást csak az elemiben tartotta fontosnak, a középiskolában vallástörténetet őhajtott” – rosszalotta Mester.⁴

Mester János 1936-ban megjelent munkája, melynek címe: Giovanni Gentile művészetfilozófiája és a mai olasz esztétika irányai, felkeltette a kortárs szakemberek érdeklődését.⁵ Mester János kötete elején Croce-t idézi, aki Gentilét bírálja „Az aktuális idealizmus azok közé a dolgok közé tartozik, amelyek Olaszországban az utolsó években szétfoszlottak... Amiért is végeredményben hiszem és remélem, hogy utoljára szólottam róla”.⁶ Erre a támadásra jelentette meg Gentile a művészetfilozófiáról szóló művét.⁷ Ezt ismertetjük a következőkben Mester János alapján.

Gentile fiatalkori munkáiban még nem foglalkozik esztétikai kérdésekkel. A XX. század elején azonban Croce környezetébe került, így megváltozott érdeklődése. Már ekkor kritizálta mestere nézeteit. Croce kezdetben az esztétikát azonosította a történelemmel. A történelem szerinte olyan művészeti alkotás, amely megtörtént eseményeket ábrázol. Gentile már ekkor élesen szétválasztotta a két tudományt. A történelem valóságos, megtörtént eseményekkel foglalkozik, a művészet a lehetőségessel. A művészeti alkotást a befejezettség jellemzi, a történelmet a le nem zártság. Gentile ekkor még nem bírálta élesen Croce-t. Rövid megjegyzésekben ugyan hangoztatja a szellem egységét Croce négy (esztétikai, logikai, gazdasági és etikai) fokozatával szemben, és értetlenül fogadja az esztétika és a logika szétválasztását. Az (ekkor még) baráti vitatkozásuk eredményeként Croce elválasztotta az esztétikától a történelmet, s azt azonosította a filozófiával. A hegeli dialektikának is teret biztosított esztétikájában a szép és a rút szembeállításával. Gentile így elfogadta Croce első esztétikájának lényegét (1902), mely szerint a művészet az egyéni egyes dolog közvetlen felfogása és kifejezése alakult intuitív megismerése. Gentile elfogadta Croce második esztétikájában a művészet lírai jellegét (1908). Croce szerint a művészet azért lírai, mert valamely vágyakozás, érzelmes törekvés ábrázolása jelenik meg benne, azaz a művészet az átélt, érzelmes élet megismerése intuitív-óval és kifejezése ábrázoló jelekkel. Croce esztétikájának harmadik korszakában, 51 éves korában a klasszicizmus felé közeledett a művészi kifejezés egész jellegéről írott tanulmányában. E szerint a művészet szemlélettel és kifejezéssel alakított érzelem. Az érzelem így a romantikus követelményeknek, igényeknek felel meg, az alakítás pedig klasszikus igényeket elégít ki, mert minden művészi ábrázolás magába foglalja a mindenséget, visszatükrözi az egész világot. Mester János olaszul is idézte Croce gondolatát: „La cosmicità e la totalità della grande arte.”⁸

A szegedi professzor ezután Gentile *Filosofia dell' arte* című munkáját mutatja be, mely terjedelmes bevezetésből, két főrészből és befejező történeti áttekintésből áll. Az olasz gondolkodó művének első főrészében a művészet lényegét fejti ki. Megállapítás szerint a művészet valamely műremekben rejlt tiszta alanyi mozzanat. A tiszta Én, mely még nem gondolkodik, viszont kiindulási pontja minden gondolkodásnak, minden melegségnek és érdeklődésnek. Ezt a művészetet a műalkotásokból ismerhetjük meg, melyek föltájják előttünk a művész lelkét. A műalkotások szerves egészek, amelyeket csak akkor érthetünk meg, ha az egészet áttekintjük. A történeti esemény és a műalkotás között az a különbség, hogy az eseményt el tudjuk helyezni az időben, de a remekművet nem, mert ezek összeforrnak az átélő alannyal. A művész lelkiélete az álomhoz hasonlít, melyben a lélek lát, de nem ítél, nem tesz különbséget a valóság és a képzelet között, s valóságosnak vesz minden önmagáról alkotott képet, így a művész örökké álmodik, mert alkotása közben lemond a kritikáról, az embert azonban felébreszti művészi álmából a valóság, ekkor bírál, bölcselkedik.

Gentile szerint a művészet és a gondolat különbsége nem függőleges, mint Crocénál, hanem vízszintes síkba tartozik, mint Kantnál a szemlélet és a fogalom különbsége – állapította meg Mester János.⁹

Gentile a művészi értékről is kifejtette véleményét. A művészet igazi értékét, szépségét a szabadság adja meg, mert értékelni annyi, mint választani, előnyben részesíteni valami „értékeset” és az „értéktelen” fölül emelni. Ez a választás a szabad akarat tulajdonsága.

Az olasz gondolkodó tételét a szegedi professzor így összegezte: „... a művészet a szellemnek történeti kibontakozásában a közvetett dialektikus mozzanat; egyenlő az érzellemmel és szeretettel, melynek kifejezése a gondolat, az ige és a nyelv. A művészet tehát a szellem fejlődésének dialektikus mozzanata.”¹⁰

A művészet szépséget teremtő cselekvés. Mester János megállapítása szerint: „Ezért erőlködik Croce kétségbeesetten, hogy megkülönböztesse egymástól a szellemi alkotásnak két osztályát: a művészi és a tudományos munkákat. De nem mondja meg, hogy mi jogon zárja ki a bölcselők sorából Dantét, Goethét, Leopardit és Petrarcat.” Gentile szerint a művészi élmény megszabadítja az embert az egyes műremekben található fájdalomtól, de egyúttal az életnek egyetemes értelmű fájdalomtól is.¹¹

Mester János a futurizmus elterjedése egyik okának Croce munkásságát tartja: „Az olasz esztétikát Croce kivezette ugyan a pozitívizmus hínárjából, de Vico és De Sanctis nyomdokairól elsodorva, szerves fejlődését megakasztotta főképpen az intuíció zavaros fogalmával, amellyel alkalmat szolgáltatott a futurizmus túlzásainak keletkezésére.”¹² A futurizmus ádáz gyűlölettel fordult a régi világ nagy alkotásai ellen. Velencét a levegőbe kell röptetni, Rómát az ősi romoktól meg kell tisztítani, hogy több tere legyen a gépek és a gépek számára – hirdették a futuristák. Umberto Boccioni írta: „A keletkező valóságot akarjuk elérni a maga születésében, alakulásában, haladásában, ez az egész futurista művészet féktelen törekvése.”¹³ A szépség a jelen világ lendülete a jövő felé. Ez a lendület a tiszta érzet, melyet az értelem elmélkedésével még nem torzított el, nem másított meg. A művészi intuíció a dolgok keletkezésének felfogása, a művészi érzés pedig azonosulás a mindenség anyagának eredeti alakulásával és fejlődésével; a jelenben a jövő mozzanatainak átélése, megragadása. Mester János szerint ezért gyűlöli a futurizmus a régit és az egész kultúrát. Marinetti híres kiáltványában kinyilatkoztatta: „A főneveket úgy állítjuk egymás mellé, amint elménkben felmerülnek. Az igét használjuk infinitívusban, mert egyedül ez fejezi ki az élet folytonosságát... El kell törölni a melléknevet, mert szünetet és elmélkedést tételez fel, s ennél fogva összeférhetetlen a mi dinamikus szemléletünkkel... El kell hagyni a határozókat... nincs szükség a vesszők és pontok képtelen szüneteire. Mivel a rend is az értelem műve, azért a képeket rend nélkül, sőt rend ellenére kell elhelyeznünk... Az anyag líraiságát, az anyag természetét csak a mondattan nélkül és összefüggés nélküli szavak költője tudja megközelíteni.”¹⁴ A szabad vers után a szabadon választott szavak zenéje következett.

A szegedi egyetemi tanár a következő költeménnyel szemléltette a futurizmus túlzásait:

Tri tri tri	uhi uhi uhi
fru fru fru	il poeta si diverte
Ihu ihu ihu	pazzamente... ¹⁵

A futurizmus túlzásai azt eredményezték, hogy újból divatba jöttek a klasszikus alkotások. Gentile kijelentette, hogy a művészet igazi teremtő tevékenység, vagy még inkább a teremtő gondolatnak a forrása és megnyilvánulása. Milyen ez a teremtő tevékenység, ezen vitázott Croce és Gentile tábora. Croce szerint a líraiság adja meg a lényegét. Gentile megfogalmazásában pedig a gondolkodás folyamatának alanyi mozzanata. Mindkét olasz szerzőnél a művészi érzelem önti a tartalmat formába, s egybeforrasztva létesíti az egyéni műalkotást. Mindketten idegenkedtek a biológiai és lélektani szempontoktól, mert tartottak a pozitívizmus visszatérésétől. Mester János Croce és Gentile munkásságának tulajdonítja főként, hogy az esztétikai pozitívizmus s a vele rokon szellemi irányzatok nem játszanak többé jelentős szerepet Itáliában sem elméleti, sem gyakorlati téren. Lombroso, Patrizi, Ferri antropológiai és fiziológiai elméletei pedig feledésbe merültek.

Mester János Adriano Tilgher rendszerét és kritikai tevékenységét is ismerte. Tilgher szerint a művészet sajátos eredeti tapasztalat, melyet nem lehet semmiféle más lelki mozzanatra visszavezetni. Ez a tapasztalat az „amor vitae”, az élet szeretete önmagában, a maga kedvéért, nem pedig valamilyen érzelm vagy tárgy kedvéért. A művész alkotó tevékenységében önmagát szereti, nem tárgyat... Azért nem szükséges, hogy valóságban átélje azt az érzelmet, amelyet kifejez, mert a

művész élménye különbözik a gyakorlati ember vágyától és cselekvésétől. Egy szépen megterített asztalt a művész meg akar örökíteni, az éhes vendég hozzá akar telepedni.¹⁶

Leo Ferrero az olasz humanizmus felfogását újította fel. Leonardo da Vinci szerint a festő a művészek királya s legmértöbb képviselője, nagyon sokat adott a művész technikai felkészültségére. Ferrero szerint a műalkotás azért tetszik nekünk, mert megcsodáljuk a benne rejlő rátermettséget és művészi készséget. Csodáljuk a művet, mert meg vagyunk győződve arról, hogy ilyet csak lángelme, csak igazi művész tud létrehozni. Ferrero szerint az esztétikai érzés hasonlít arra a csodálkozásra, mellyel lélegzetviasszafojtva kísérjük a bűvészek és a légtornászok ügyességét.¹⁷

A korabeli olasz ízlés változását elősegítette az Aquinoi Szent Tamás-jubileum (születésének 700. évfordulója), valamint az a tény is, hogy az érdeklődés előterébe került Dante Isteni Színijátéka, melyet De Sanctis Olaszország nemzeti bibliájaként emlegetett. Ugo Ojetti kijelentette, hogy az olasz művészi alkotások háromnegyed része vallásos jellegű.

Könyvében Mester ismertette XI. Pius nézeteit a korabeli művészetekről, aki megállapította, hogy a Vatikánban felhalmozott remekművek Giottótól Raffaeloig, Fra Angelicotól Caravaggioig valami örök szépséget tükröznek, egyik régi alkotás sem függ egyéni szeszélytől vagy forgandó korok ízlésének változásától. A Vatikánban található görög és római szobrok megadják az ember testi szépségének klasszikus mintáját, azonban háttérbe szorul bennük az érzelem és a gondolat, míg a keresztény művészet nagy alkotásaiban a forma egységes egészbe olvad a kifejezéssel, így a szemlélő lelkében is vallásos gondolatok és érzelmek keletkeznek. A keresztény művészetekre is vonatkozik Horatius elve: Si vis me flere, dolendum est primum ipsi tibi. (Ha azt akarod, hogy én könnyezzem, előbb neked kell a fájdalmat átérezned.) A klasszikus alkotások mellett torzképnek tűnnek az újdonságot hajhászó törekvések, melyek sokszor sokak rajzban való járatlanságukat palástolják.

Mester János beszámolt az egyház művészeti törekvéseiről is: *Arte Cristiana* (1913-tól), *Rivista di Archeologia Christiana* (1923-tól), *Arte Sacra* (1931-től), folyóiratok megjelentetése; Beato Angelico egyházművészeti főiskola megalapítása (melynek Mester János megjegyzése szerint első magyar hallgatója Vinkler László festő volt).¹⁸

A szegedi professzor könyve azt bizonyítja, hogy szerzője ismerte a korabeli olasz művészet-filozófiai és esztétikai nézeteket, s kifejtette róluk saját véleményét. Mester János könyve a mai szakemberek és érdeklődő olvasók számára is fontos következtetések levonására alkalmas.

IRODALOM

1. Benedetto Croce: A szellem filozófiája. (Válogatott írások) Gondolkodók sorozat. Gondolat, Bp. 1987. A kötet elején Kaposi Márton: A filozófus Croce c. tanulmánya.
2. Mester János: Az olasz nevelés a XIX. és XX. században. Királyi Magyar Egyetem Nyomda. Bp. 1936. 135–139. p.
3. Esztétikai Kislexikon. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1972. 242. p.
4. Mester János: Az új idealizmus alkonya Olaszországban. *Katolikus Szemle*, 1934/9. 517–524. p.
5. Mester János: Giovanni Gentile művészetfilozófiája és a mai olasz esztétika irányai. Franklin Társulat Nyomdája. Bp. 1936.
6. Mester János: Giovanni Gentile művészetfilozófiája... i. m. 4. p. és *La Critica* 1930. 317–320. p.
7. *La filosofia dell' arte*. Roma–Milano, 1931. és *La fil. d'arte in compendio*. Firenze, 1934.
8. Mester János: B. Croce. *Atheneum*, 1931. 210–213. p.
9. Mester János: Giovanni Gentile művészetfilozófiája... i. m. 15. p.
10. Mester János: Giovanni Gentile művészetfilozófiája... i. m. 16. p.
11. Mester János: Giovanni Gentile művészetfilozófiája... i. m. 26–27. p.
12. Mester János: Giovanni Gentile művészetfilozófiája... i. m. 32. p.
13. Boccioni: *Pittura e scultura futuriste*. Milano, 1914.
14. *I poeti futuristi*. Gyűjteményes kötet. Milano, 1912. Előszava Marinetti híres kiáltványa: *Manifesto tecnico della letteratura futurista*.
15. Vossler: *Die neuesten Richtungen der italienische. Litteratur*. Marburg, 16–17. p.
16. Tilgher: *Recognizione*. Roma, 1924, 66–82. p.
17. Leo Ferrero: *Leonardo o dell' arte*. 1931. És Tilgher: *Estetica*. 225–233. p.
18. Mester János: Giovanni Gentile művészetfilozófiája... i. m. 47–50. p. és Oláh János: Mester János élete és munkássága. APC Stúdió, Gyula, 1998.